

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΛΓ΄ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

25-27 Μαΐου 2012

Π ρ α κ τ ι κ ά

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΕΔΡΑ: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ :	Β. Παπούλια
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ :	Θ. Κορρές
ΓΕΝ.ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ :	Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα
ΤΑΜΙΑΣ :	Π. Κατσώνη
ΜΕΛΗ :	Α. Δεληκάρη
	Α. Γκουτζιουκώστας
	Ι. Λεοντιάδης
	Ι. Ξυδόπουλος
	Ε. Χατζηαντωνίου

Υπεύθυνοι έκδοσης Πρακτικών:

Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα

Βασίλης Κ. Γούναρης

*Τα κείμενα αξιολογούνται από Επιτροπή Κριτών και συνοδεύονται από ξενόγλωσση
μετάφραση.*

Διεύθυνση ηλεκτρονικών αποστολών: histsociety1977@yahoo.gr

Επιμέλεια – Τεχνική επεξεργασία – Σελιδοποίηση: Νικολέτα Τρούπκου

Copyright 2013: Ελληνική Ιστορική Εταιρεία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΛΓ΄ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

25-27 Μαΐου 2012

Π ρ α κ τ ι κ ά

Επιστημονική επιμέλεια: Βασίλειος Γούναρης

Θεσσαλονίκη 2013

Περιεχόμενα

Πρόγραμμα Συνεδρίου	vi
Στρογγυλή Τράπεζα με θέμα: <i>Η Θεσσαλονίκη στο διάβα του αιώνα 1912-2012</i>	1
Ιωάννης Χασιώτης <i>Αναζητώντας διαχρονικά χαρακτηριστικά στην ιστορική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης</i>	2-4
Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα <i>Διαχρονική πορεία της Θεσσαλονίκης μέσα από το έργο επιφανών πολιτών</i>	5-15
Αλεξάνδρα Καραδήμου-Γερόλυμπου <i>ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Μορφή, λειτουργία και μνήμη της πόλης. Ένας αιώνας συνεχών μεταμορφώσεων</i>	16-24
Ευάγγελος Χεκίμογλου <i>Θεσσαλονίκη 1912-2012. Αναπτυξιακά οράματα και ψευδαισθήσεις</i>	25-42
Εισηγήσεις	43
Ελευθέριος Α. Βέτσιος <i>Λιποτάκτες του βενετικού στρατού στην Ήπειρο κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα</i>	44-58
Γρηγόρης Στουρνάρας <i>«διά νά φορτώση είς την σκάλαν τοῦ Ἀρμυροῦ σιτάρι διά λογαριασμόν μου». Οι ναυτιλιακές δραστηριότητες του Αλή Πασά στον θεσσαλικό χώρο</i>	59-73

- Νίκος Τόμπρος – Σταύρος Παναταζόπουλος
*Δημόσια και ιδιωτική μέριμνα για τα Ορφανά του Αγώνα.στο νεότευκτο
ελληνικό κράτος: Τα ορφανοτροφεία της Αίγινας και της Άνδρου* 74-96
- Σταυρούλα Μαυρογένη
*Το έργο του Οτον Ινεκονιέ (1869-1939) στο πλαίσιο της καλλιέργειας της εθνικής
κροατικής ιδεολογίας* 97-115
- Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης
*Η Φιλόπτωχος Αδελφότητα Ανδρών Θεσσαλονίκης και ή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη
των άπόρων τῆς πόλης κατά τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰώνα* 116-129
- Άννα Μπατζέλη
Η πανεπιστημιακή κρίση του 1907-1908 στη Βουλγαρία 130-146
- Μαριάννα Δ. Χριστοπούλου-Κοντογεώργη
*Η Φιλόπτωχος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης και οι πρόσφυγες της
πόλης 1914-1922* 147-161
- Ανθή Λιμπιτσιούνη
*Η τουρκική εθνοκαθαρτική πολιτική εναντίον των Ελλήνων της Ίμβρου
και της Τενέδου, 1960-1964* 162-181

Οι βυζαντινολογικές ανακοινώσεις δημοσιεύονται στο περιοδικό «Βυζαντιακά»

11:00 **Συζήτηση**

11:15 **Διάλειμμα**

11:30 **Α. Δρακούλης**, Η χωρική οργάνωση της Θεσσαλονίκης τον 17^ο αι, σύμφωνα με τον Evliya Celebi.

11:45 **Α. Θεοδοπούλου**, "Τα επαγγέλματα στη Θεσσαλονίκη το 19ο αιώνα με βάση τα οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα : Κοινωνία και οικονομία".

12:00 **Α. Κοντογεωργίου**, Η Φιλόπατος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης και η ιατροφαρμακευτική περιθάλψη των απόντων της πόλης κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα.

12:15 **Μ. Χριστοπούλου**, Η Φιλόπατος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης και οι πρόσφυγες της πόλης, 1914-1922.

12:30 **Συζήτηση**

13:00 **Κλείσιμο Συνεδρίου**

Αίθουσα 101 Νέου Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής

10:00 **Α. Βακαλούδη**, Συμβολή στη μελέτη της ανατροφής και της μόρφωσης των παιδιών στο Βυζάντιο.

10:15 **Ι. Μπονόβας, Ε., Βαχάρογλου**, Οι δάσκαλοι και οι δασκάλεις στην Κοζάνη την περίοδο της τουρκοκρατίας. Παρουσίαση του διδακτικού προσωπικού.

10:30 **Ν. Τόμπρος**, Σ. Παναζόπουλος, Δημόσια και ιδιωτική μέριμνα για τα ορφανά του Αγώνα στο νεότευκτο Ελληνικό Κράτος: Τα ορφανοτροφεία της Αίγινας και της Ανδρού.

10:45 **Β. Πλατής**, Η συμβολή της λαογραφίας στην ανάδειξη και προβολή της ελληνικής εθνικής συνείδησης των κατοίκων της Μακεδονίας και Θράκης (τέλη 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αι.).

11:00 **Συζήτηση**

11:15 **Διάλειμμα**

11:30 **Α. Σκανδάλη**, Από τη Ζάκυνθο στην Θεσσαλονίκη: Ο Μάρκος Μπότσαρης στο θέατρο πρόζας και το λυρικό θέατρο.

11:45 **Α. Λιμπτσιούνη**, Ο αφελλινισμός της Τριβρου και της Τενέδου, 1960 – 1964.

12:00 **Σ. Γιάτσης**, Ο αθλητισμός και οι άλλες αθλητικές δραστηριότητες στην εποχή του ελληνικού εμφυλίου (1946-1949).

12:15 **Ν. Καραγιαννικιώδης**, Η συνεταιριστική και πολιτική δραστηριότητα του Αλέξανδρου Μπαλατατζή από την Απελευθέρωση μέχρι το τέλος της πρώτης βουλευτικής του θητείας (1944-1951).

12:30 **Συζήτηση**

Η χρονική διάρκεια των ανακοινώσεων ορίζεται σε 15'. Ανακοινώσεις που δεν θα παρουσιαστούν οι σύνεδροι αυτοπροσώπως δεν θα ανακοινώνονται και δεν θα περιλαμβάνονται στα Πρακτικά.

ΛΓ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

25-27 Μαΐου 2012 Θεσσαλονίκη

Αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης

ΤΕΛΕΤΗ ΕΠΙΔΟΣΗΣ ΤΙΜΗΤΙΚΟΥ ΤΟΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΜΟΤΙΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ Δ. ΠΑΠΟΥΛΙΑ

ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΜΕ ΘΕΜΑ Η Θεσσαλονίκη στο διάβα του αιώνα 1912-2012

Εισηγητές:
 Ιωάννης Χασιώτης, Ομότιμος Καθηγητής Α.Π.Θ.,
 Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, Ομότιμη Καθηγήτρια Α.Π.Θ.
 Αλεξάνδρα Καραδήμου-Γερόλυμπου, Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.
 Ευάγγελος Χεκίμογλου, Οικονομολόγος, Διδάκτωρ Α.Π.Θ.,
 Συντονίζει ο Καθηγητής του Α.Π.Θ. Βασίλης Κ. Γούναρης

Παρασκευή 25 Μαΐου 2012 ώρα 18:00
 Αίθουσα Τελετών Παλαιού Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.

Ανακοινώσεις
 Σάββατο 26 Μαΐου 11:30-13:00, 18:00-19:30
 και Κυριακή 27 Μαΐου 10:00-13:00
 Αίθ. 101 & 112 Νέου Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής

ΛΓ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
Αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Παρασκευή 25 Μαΐου 2012

Αίθουσα Τελετών Παλαιού Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής

18:00 Έναρξη - Χαιρετισμοί
 18:15 Τελετή επίδοσης του τιμητικού τόμου «Ανοιχτούνη» στην Ομότιμη Καθηγήτρια Βασιλική Δ. Παπούλια
 18:45 Αντιφώνηση και ομιλία της τιμομένης με θέμα: **Η Θεσσαλονίκη ως ιδιότυπο οικόφαινόμενο.**

19:00 Συζήτηση Στρογγύλης Τραπέζης
Η Θεσσαλονίκη στο διάβα του αιώνα 1912-2012.

Εισηγητές:
Ιωάννης Χασιώτης, Ομότιμος Καθηγητής Α.Π.Θ.
Αναζητώντας διαχρονικά χαρακτηριστικά στην ιστορική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης.
Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, Ομότιμη Καθηγήτρια Α.Π.Θ.
Πνευματικό και κοινωνικό έργο επιφανών πολιτών.
Αλεξάνδρα Καραδήμου-Γερόλυμπου, Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.
Μορφή, λειτουργία και μνήμη της Θεσσαλονίκης: Ένας αιώνας χωρικών μεταμορφώσεων.
Ευάγγελος Χεκίμογλου, Οικονομολόγος, Διδάκτωρ Α.Π.Θ.,
Αναπτυξιακά οράματα και ψευδοαθήσεις: Η οικονομία της Θεσσαλονίκης 1912-2012.
 Συντονίζει ο Καθηγητής του ΑΠΘ. **Βασίλης Κ. Γούναρης.**

Σάββατο 26 Μαΐου 2012

Αίθουσα 112 Νέου Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής

10:00 Γενική συνέλευση

11:00 **Διάλειμμα**

11:30 **Γ. Τερεζάκης**, Τα χωριά της Μεσαιωνικής Θεσσαλίας (12^ο-15^ο αι.): Η εξέλιξη του οικιστικού πλέγματος στο χώρο της Ανατολικής Θεσσαλίας.

11:45 **Χ. Μαλατράς**, Η κοινωνία των Σερρών τον 14^ο αι.

12:00 **Ε. Βέτσιος**, Λιποτάκτες του βενετικού στρατού στην Ήπειρο κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αι.

12:15 **Γ. Στουρνάρας**, «διά να φορώση εις τήν σκάλαν τοί i μμυροί σπάτρι διά λογαριασμόν μου». Οι ναυτιλιακές δραστηριότητες του Αλή Πασά στον θεσσαλικό χώρο.

12:30 **Χ. Τντος**, Βιβλίων πρακτικών Εφοροδημογεροντίας Γουμένισσης 1863-1894.

12:45 **Συζήτηση**

Αίθουσα 101 Νέου Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής

11:30 **Α. Μισίου**, Νομιμότητα και δυναστικό αίσθημα στο Βυζάντιο.

11:45 **Ε. Πανέλη**, Οι τοιχογραφίες παλααιοχριστιανικών μνημείων στη Σιλίστρα (Βόρεια Βουλγαρία) και στη Θεσσαλονίκη (τάφος του Ευστοργίου) ως πηγές –μαρτυρίες για τον τρόπο ζωής μιας ανώτερης κοινωνικής τάξης στα Βαλκάνια τον 4^ο αι. μ.Χ.

12:00 **Γ. Λεβενιώτης**, Το «θέμα» Ουκίριο και η βορειοδυτική Μικρά Ασία κατά τον 11^ο αι. Διοίκηση, οικονομία και στρατιωτική οργάνωση.

12:15 **Α. Γκουτζουκόστας**, Γνωστοί και άγνωστοι κρατικοί λειτουργοί στο Τυπικόν της μονής Παντοκράτορος.

12:30 **Π. Ανδρούδης**, Πρόωμες απεικονίσεις του συμβόλου του δικεφάλου αετού στη Δυτική Ευρώπη (12^{ος} – 13^{ος} αιώνες)

12:45 **Συζήτηση**

Σάββατο Απόγευμα

Αίθουσα 112 Νέου Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής

18:00 **Σ. Μαυρογένη**, Το έργο του Οτον Ινεκονίε (1869 – 1939) στο πλαίσιο της καλλιέργειας της εθνικής κροατικής ταυτότητας.

18:15 **Χ. Καρδάρης**, «Οι διεργασίες στη διεθνή επιτροπή Μεταρρυθμίσεων και στην επιτροπή του βιλαετίου Θεσσαλονίκης (1879-1880)».

18:30 **Ε. Σταματιάδου**, Η «υπόθεση Ζάπτα» και ο ρόλος της στη διακοπή των ελληνορουμανικών διπλωματικών σχέσεων τον Οκτώβριο του 1892.

18:45 **Α. Μπατζέλη**, Η Πανεπιστημιακή Κρίση του 1907-1908 στη Βουλγαρία.

19:00 **Α. Κλώνης**, Με το βλέμμα στραμμένο στη Σόφια: το ελληνοτουρκικό Σύμφωνο της Εγκάρδιας Συνεννόησης (14 Σεπτεμβρίου 1933) και η ελληνική εξωτερική πολιτική.

19:15 **Χ. Μηνσιόδης**, Ο ρόλος του αμερικανικού προξενείου Κωνσταντινούπολης ως περιφερειακού κέντρου ενημέρωσης της Ουάσινγκτον. Η αμερικανική προσέγγιση στο Μακεδονικό Ζήτημα (1941-1944).

19:30 **Συζήτηση**

Αίθουσα 101 Νέου Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής

18:00 **Η. Γιαννάκης**, Τα αρχαία έθνη στο ιστορικό έργο του Υαίφιτι (αρκ. 9ος αι. μ.Χ.)

18:15 **Θ. Ζαμπάκης**, Το διάταγμα που εξέδωσε ο χαλίφης al-Mutawakkil κατά τον χριστιανό και τον άλλων dhimmi το 235 μ.Ε. / 849-850 μ.Χ.

18:30 **Σ. Κορδούδης**, Οι Yaminī (Γαζαβίδες, 977-1186) του Αφγανιστάν και η σχέση τους με τα μετα-ελληνιστικά उपελάματα στην Κεντρική Ασία.

18:45 **Ε. Αμοιρίδου**, Οι πηγές του Ψευδο-Δωρόθεου σχετικά με τη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας.

19:00 **Φ. Πέρρα**, Έλληνας και Λατίνος μεταξύ του 14^{ου}-16^{ου} αιώνα: Η μαρτυρία του ιστοριογράφου των Ισπανικών Ιπποτών Giacomo Bosio.

19:15 **Συζήτηση**

Κυριακή 27 Μαΐου 2012

Αίθουσα 112 Νέου Κτιρίου Φιλοσοφικής Σχολής

10:00 **Α. Μάρτος**, Συμβολή στους πολεοδομικούς μετασχηματισμούς αρχαίων πόλεων: Η περίπτωση της Βέροιας.

10:15 **Γ. Τσότσος**, Το δίκτυο των οικισμών της Δυτικής Μακεδονίας κατά το 1530: διερεύνηση ιστορικής γεωγραφίας.

10:30 **Ρ. Αγγελάκη**, Η δημογραφική εξέλιξη στον καζά Μοναστηρίου βάσει οθωμανικών φορολογικών καταστίχων από τον 16^ο έως τις αρχές του 18^{ου} αι.

10:45 **Ν. Καραν**, Η Φλώρινα μέσα από την οθωμανική πηγή "Tapu Tahrir 16".

Εισηγήσεις

Ελευθέριος Α. Βέτσιος

Λιποτάκτες του βενετικού στρατού στην Ήπειρο κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα

Η βενετική διοίκηση για τις στρατιωτικές της ανάγκες στις κτήσεις της στην Ανατολή χρησιμοποιούσε κυρίως μισθοφόρους¹. Αυτοί συνήθως ήταν Βαλκάνιοι προερχόμενοι κυρίως από τη Δαλματία και Αλβανία, αλλά και άλλοι Ευρωπαίοι διαφόρων εθνικοτήτων (Γάλλοι, Γερμανοί, Ισπανοί κ.ά.). Από ελληνικής πλευράς ονομαστοί μισθοφόροι υπήρξαν οι *stradioti*², που άρχισαν να καταφεύγουν στην υπηρεσία των πεζικών βενετικών δυνάμεων από τις αρχές και τα μέσα του 15^{ου} αιώνα, ενώ οι Έλληνες δε σταμάτησαν ποτέ να χρησιμοποιούνται και στο βενετικό ναυτικό. Βέβαια, παράλληλα με τη χρησιμοποίηση των μισθοφόρων, η Βενετία για τη φύλαξη των κτήσεων της είχε επιβάλει τη συγκρότηση στρατιωτικών επικουρικών σωμάτων από εντόπιους άμισθους πολιτοφύλακες ή στρατοσύλλεκτους ή τσέρνιδες (*cernidi*) ή ορντινάντσες (*ordinanze*), που κάποτε απαλλάσσονταν από φόρους και αγγαρείες ή αποκτούσαν άλλου είδους προνόμια (*privilegiati*)³. Ποτέ όμως οι πολιτοφύλακες δεν είχαν την απαιτούμενη εκπαίδευση και μόνο σε ιδιαίτερα

---

¹ Για τη βενετική στρατιωτική οργάνωση βλ. E. Concina, *Le trionfanti et invittissime armate venete. Le milizie della Serenissima dal XVI, al XVIII, secolo*, Venezia 1972. Για την ευρωπαϊκή γενικότερα στρατιωτική οργάνωση βλ. M. Howard, *War in European History*, Oxford 1976. Για Επτανήσιους μισθοφόρους στη Βενετία βλ. Γ. Πλουμίδης, «Επτανήσιοι Μισθοφόροι στη Βενετία τον 18^ο αιώνα», *Κεφαλληνικά Χρονικά* 5 (1986), σ. 128-148. Στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας και στη σειρά *Inquisitorato ai pubblici ruoli* υπάρχουν φάκελοι που αφορούν τους μισθοφόρους. Επίσης για τους μισθοφόρους του βενετικού στρατού βλ. την εργασία E. Mastello, *Il fondo "Milizie della repubblica veneta"*. *Archivio di Stato di Padova. Inventario e ricerche*, Padova 1980.

² Ειδική μονογραφία για τους *stradioti* με ενδιαφέρουσες, αλλά κάποτε συζητήσιμες, απόψεις και με πολλές παρεκβάσεις έγραψε ο Κ. Σάθας (*Έλληνες Στρατιώται εν τη Δύσει και αναγέννησις της ελληνικής τακτικής*, εν Αθήναις 1885, επανέκδ. 1986). Μια περιπτωσιακή, αλλά υπεύθυνα τεκμηριωμένη, ενημέρωση πάνω στο μεγάλο ζήτημα των Ελλήνων και Αλβανών *stradioti* παρέχει το βιβλίο του Ι. Κ. Χασιώτη, *Οι Έλληνες στις παραμονές της Ναυμαχίας της Ναυπάκτου – Εκκλήσεις, επαναστατικές κινήσεις και εξεγέρσεις στην ελληνική Χερσόνησο από τις παραμονές ως το τέλος του κυπριακού πολέμου (1568-1571)*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 194-212. Επίσης βλ. Ι. Δ. Ψαράς, *Ο θεσμός της πολιτοφυλακής στις βενετικές κτήσεις του ελληνικού χώρου (16^{ος}-18^{ος} αι.)*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 23-24 όπου και σχετική βιβλιογραφία (υποσ. 16) Ε. Βέτσιος, «Έλληνες και Αλβανοί στρατιώτες (*Stradioti* ή *Estradiotes*) στην υπηρεσία των ηγεμόνων της Δυτικής Ευρώπης από τον 15^ο έως τον 17^ο αιώνα», *Ηπειρωτική Εταιρεία* (Δελτίον Πνευματικής Ενημέρωσης – Διμηνιαία Έκδοση της Ομώνυμης Εταιρείας) 290 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2005), σ. 27-31.

³ Για το θεσμό της πολιτοφυλακής στον ελληνικό χώρο βλ. περισσότερα στην ενδιαφέρουσα μελέτη του Ι. Δ. Ψαρά, *Ο θεσμός της πολιτοφυλακής στις βενετικές κτήσεις του ελληνικού χώρου (16^{ος}-18^{ος} αι.)*, Θεσσαλονίκη 1988.

κρίσιμες περιστάσεις (όπως κατά τον τρίτο τουρκοβενετικό πόλεμο του 16ου αι.) επέδειξαν κάποιο ζήλο. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο το βενετικό κράτος (όπως και τα άλλα ευρωπαϊκά) διατηρούσε μισθοφορικά σώματα, με επαγγελματική στρατιωτική νοοτροπία⁴. Από τα μέσα του 17ου αι. τα σώματα αυτά είχαν γίνει ιδιαίτερα αναγκαία, καθώς τα όρια του κράτους είχαν συρρικνωθεί, οι Βενετοί πολίτες απέφευγαν τη στρατολογία και οι ιταλικοί πόλεμοι ήταν συχνοί.

Μετά τη συνθήκη του Passarowitz (ή Požarevac) 1718⁵ η Βενετία για τη φύλαξη των Επτανήσων, αλλά και των κτήσεών της στην Ήπειρο, εξακολουθούσε να χρησιμοποιεί μισθοφόρους. Ένα από τα βασικά κέντρα στρατολογίας μισθοφόρων ήταν η Κέρκυρα. Εκεί εξετάζονταν εθελοντές άνδρες, όπως Βενετοί υπήκοοι, Δαλματοί, Αλβανοί, αλλά και άλλοι ξένοι, 18-35 ετών με κάποιο ανάστημα και υγεία, χωρίς κάποια καταδίκη και, αφού γινόταν η επιλογή, στη συνέχεια υπέγραφαν το έγγραφο της εκούσιας κατάταξής τους. Σημαντικό μέρος, επίσης, των μισθοφόρων που υπηρετούσαν στον βενετικό στρατό προερχόταν από αιχμαλώτους πολέμου, που εξαγοράζονταν από τους Βενετούς, για να υπηρετήσουν στις δικές τους δυνάμεις⁶. Ωστόσο μεγάλο μέρος των μισθοφόρων που στρατολογούσαν οι

⁴ Το βενετικό πεζικό διακρινόταν σε τρία μέρη, ανάλογα με την καταγωγή των στρατιωτών (fantì): Ιταλοί, υπερπόντιοι (oltramarini) και βόρειοι (oltramontani). Η (εθνική) καταγωγή αποτελούσε κριτήριο για την κατάρτιση των επιμέρους σωμάτων, διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την ομοιογένεια και την ψυχολογική «ασφάλεια» των στρατιωτών. Η Βενετία είχε προγραμματίσει έντεκα τάγματα υπερπόντιων, που κατά τον 18ο αι. βρίσκονταν στη βενετική ενδοχώρα, στη Δαλματία ή στα Επτάνησα. Ο μηνιαίος μισθός του απλού στρατιώτη έφτανε μόλις τα πέντε δουκάτα (30 λίρες), ενώ των βαθμοφόρων ήταν: του caporale 6 δουκάτα, του sergente 8 δουκάτα, του alfiere 10 δουκάτα, του tenente 14 δουκάτα, του capitano 25 δουκάτα και του maggiore 30 δουκάτα. Έλληνες υπείς κατά τον 18ο αι. δεν συναντούμε, όπως και δεν υπάρχουν άλλοι ανατολίτες, με τουρκική ή συριακή προέλευση, οι λεγόμενοι turcoroli· βλ. σχετικά Γ. Πλουμίδης, ό.π., σ. 128-129.

⁵ Η συνθήκη του Passarowitz υπογράφηκε στις 21 Ιουλίου 1718 από τον αυτοκράτορα της Αυστρίας Κάρολο ΣΤ΄ και το σουλτάνο Αχμέτ Γ΄. Η ομώνυμη εμπορική συνθήκη υπογράφηκε λίγες μέρες αργότερα, στις 27 Ιουλίου. Σχετικά βλ. V. Bianchi, *Istorica relazione della Pace di Posarowitz*, Padova 1719, σ. 169-214 και 222-236· *Raccolta dei Trattati e delle principali convenzioni concernenti il commercio e la navigazione dei sudditi Austriaci negli stati della Porta Ottomana*, Βιέννη 1844, σ. 4-32· G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, τ. 1 (1300-1789), Paris 1897, No 19, *Traité de paix avec l'Autriche*, σ. 208-216 και No 20, *Traité de commerce et de navigation avec l'Autriche* σ. 220-227· I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte Ottomane avec les Puissances étrangères*, τ. 9 (Autriche), Paris 1898, σ. 73-89· Δ. Χατζόπουλος, *Ο τελευταίος Βενετο-Οθωμανικός πόλεμος 1714-1718*, Αθήνα 2002 (Μετάφραση από τη γαλλική του πρωτοτύπου με τίτλο: *La dernière guerre entre la République de Venise et l'Empire Ottoman (1714-1718)*, Montréal 1999), σ. 456-481.

⁶ Ο πρόξενος της Γαλλίας στην Αρτα G. Dubroca (1705-1724) αναφέρει ότι στις βενετικές δυνάμεις της Λευκάδας, της Κεφαλονιάς και της Πελοποννήσου υπηρετούσαν περίπου 8.000 (υπερβολικός μάλλον

Βενετοί οφειλόταν στη βενετική προπαγάνδα. Το βασικότερο επιχείρημα των Βενετών ήταν οι υποσχέσεις για πλουσιοπάροχες αμοιβές⁷. Ακόμη υπόσχονταν βαθμούς και αξιώματα στους ξένους που κατατάσσονταν στο στρατό ή τις γαλέρες τους. Οι Βενετοί, ωστόσο, πολύ λίγες από τις υποσχέσεις τους πραγματοποιούσαν. Για το λόγο αυτόν, ήταν συχνές οι λιποταξίες ξένων από τις τάξεις του στρατού και του ναυτικού της Γαληνοτάτης. Παρ' όλες τις προφυλάξεις των Βενετών, οι λιποτάκτες αυτοί έβρισκαν τον τρόπο να περάσουν από τα Επτάνησα στην απέναντι ηπειρωτική γη αναζητώντας καλύτερη τύχη.

Κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα η Άρτα υπήρξε έδρα βενετικών προξενικών αρχών⁸. Ένας από τους λόγους της ίδρυσης του βενετικού προξενείου στην πόλη ήταν η επισήμανση, η περισυλλογή, η περίθαλψη και η επανένταξη των λιποτακτών στις τάξεις του στρατού της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Στα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις (commissioni)⁹ που αναλάμβαναν οι πρόξενοι της Άρτας υπήρχε σχετικό άρθρο για το θέμα των λιποτακτών. Στο άρθρο 12 για παράδειγμα των καθηκόντων που ανατέθηκαν στον υποπρόξενο Φραγκίσκο Πάγκαλο¹⁰ στα 1774 αναφέρεται ότι αυτός όφειλε να περισυλλέγει όλους εκείνους που λιποτακτούσαν από τον βενετικό στρατό και έφταναν στα μέρη της δικαιοδοσίας του υποπροξενείου, να μην επιτρέπει την εξαγορά τους από κάποιο άλλο κράτος και να φροντίζει ώστε να σταλούν πίσω στις βενετικές μονάδες που υπηρετούσαν¹¹. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα ανέφερε ο υποπρόξενος Marin De Luna¹² σε επιστολή του στα 1761 στον έκτακτο προβλεπτή της Λευκάδας Vincenzo Balbi σχετικά με δύο λιποτάκτες του βενετικού στρατού που έφθασαν στην Άρτα: «*Περιπλανώμενοι σ' αυτή την επικίνδυνη χώρα σε πολύ άθλια κατάσταση δυο στρατιώτες ονόματι ο ένας Martin Franich και Giure Tot και έχοντας το δικό μου αφοσιωμένο πρόσωπο το*

ο αριθμός) Γάλλοι στρατιώτες που προέρχονταν από την εξαγορά αιχμαλώτων, βλ. Γ. Σιορόκας, *Το Γαλλικό Προξενείο της Άρτας (1702-1729)*, Ιωάννινα 1981, σ. 406, υποσ. 2.

⁷ Ο πρόξενος της Γαλλίας στην Άρτα G. Dubroca αναφέρει ότι οι Βενετοί υπόσχονταν μισθό 200 δουκάτα τον μήνα (!) σε όσους έμπαιναν στην υπηρεσία τους, ενώ τελικά η αποζημίωσή τους ήταν μηδενική, βλ. Γ. Σιορόκας, ό.π., σ. 406, υποσ. 3.

⁸ Για το βενετικό προξενείο της Άρτας περισσότερα βλ. Ε. Βέτσιος, *Η διπλωματική και οικονομική παρουσία των Βενετών στην περιοχή της Άρτας κατά τον 18^ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2007.

⁹ Γενικά για τις commissioni βλ. *Ire debeas in rettoem Canaee. Η εντολή του δόγη Βενετίας προς τον ρέκτορα Χανίων 1589*, έκδοση Χ. Α. Μαλτέζου, Βενετία 2002, σ. 11-13, 36.

¹⁰ Για τον υποπρόξενο της Βενετίας στην Άρτα Φ. Πάγκαλο περισσότερα βλ. Ε. Βέτσιος, ό.π., σ. 82-85.

¹¹ Βλ. Παράρτημα: Έγγραφο 1.

¹² Για τον υποπρόξενο της Βενετίας στην Άρτα Marin De Luna περισσότερα βλ. Ε. Βέτσιος, ό.π., σ. 72-77.

ενδιαφέρον να σώζει τέτοια άτομα από αυτά τα βάρβαρα μέρη κάθε φορά, που θα μπορούσαν να ανευρεθούν, σε εκτέλεση της δημόσιας εντολής από τα εξοχότατα αξιώματα της Βενετίας. Κατόρθωσα να πείσω τους προαναφερθέντες δυο στρατιώτες να επανέλθουν στην υπηρεσία του λατρευτού Πριγκιπάτου και υπό το ένδοξο έμβλημα του δικού μας προστάτη Αγίου Μάρκου στο λόχο του λοχαγού *Zerzi Arnerich* και όχι σε άλλο λόχο, ή σπουδήποτε αλλού»¹³. Σε άλλη επιστολή συνεχίζει για το ίδιο θέμα: «Γνωρίζοντας ότι η επιείκεια του Γαληνότατου Πρίγκιπα χαρίζει τη συγχώρηση σε εκείνους τους λιποτάκτες, που μετανοημένοι θεληματικά αναζητούν, συνοδευόμενοι από δικές μας επιστολές συγχώρησης, να επιστρέψουν στην τιμή της δημόσιας υπηρεσίας. Έτσι δώστε επίσης σε μένα, ταπεινότατο υπηρέτη, το θάρρος να σας παρουσιάσω με δημόσια πίστη δυο *Schianoni* (Δαλματοί στρατιώτες στην υπηρεσία της Βενετίας) που λιποτάκτησαν από τις τάξεις του βενετικού στρατού, ο ένας ονομαζόμενος *Martin Franich* και ο άλλος *Giure Tot*. Τους έδωσα το λόγο μου με όρκο ότι θα συγχωρηθούν και ότι δε θα τιμωρηθούν, και θα επαναποδοθετηθούν στον αρχικό τους βαθμό και έτσι είμαι σίγουρος ότι η επιείκεια της δικής σας εξοχότητας δε θα με κάνει να φαίνομαι ότι αθετώ τις υποσχέσεις μου, για να ενθαρρυνθούν επίσης και άλλοι και να πιστέψουν στα δικά μου επιχειρήματα. Έτσι θα έχει πάντα τη δυνατότητα η δική σας εξοχότητα να μαζέψει κοντά στον Θεό αυτά τα προβατάκια που χάθηκαν ανάμεσα στους λύκους με καθημερινό κίνδυνο να χάσουν και την ψυχή και το σώμα, όπως σε τόσους πεισματάρηδες δυστυχώς συμβαίνει»¹⁴.

Ιδιαίτερα προβλήματα προκαλούσαν οι λιποταξίες στις τάξεις του ναυτικού της Βενετίας. Οι κακές συνθήκες εργασίας, αλλά και οι διαφωνίες με τον καπετάνιο ή με κάποιο από τα μέλη του πληρώματος¹⁵, οδηγούσαν σε λιποταξίες, τις οποίες ενίσχυε και το γεγονός ότι ήταν εύκολη η επιβίβαση σε άλλο πλοίο, λόγω των πολλών εναλλακτικών λύσεων που προσέφεραν τα πολλά επίνεια της Δυτικής Ελλάδος. Έπειτα, από τα λιμάνια αυτά ήταν εύκολη η διαφυγή των ναυτών δια ξηράς, όπως και το μαρκάρισμα από κάποιο απόμερο λιμάνι των ακτών της περιοχής. Η αλλαγή ωστόσο στη σύνθεση των πληρωμάτων, ακόμη και σε μικρό χρονικό διάστημα, μπορεί να ερμηνευθεί και από το μακροχρόνιο του ταξιδιού, που λόγω των κακών συνθηκών διαβίωσης προκαλούσε, εκτός από τα φαινόμενα λιποταξίας, ασθένειες, ακόμη και θανάτους. Δεν μπορεί επίσης να αγνοηθεί ότι σε ένα δρομολόγιο που

---

¹³ Βλ. Παράρτημα: Έγγραφο 3.

¹⁴ Βλ. Παράρτημα: Έγγραφο 4.

¹⁵ A.S.V., Cinque Savi alla Mercanzia, b. 743, χ.α., 11 Ιουλίου 1758.

περιλάμβανε πολλούς ενδιάμεσους σταθμούς, ήταν επόμενο αυτοί να λειτουργούν ως δέλεαρ για το ταλαιπωρημένο πλήρωμα λόγω των πολλών ευκαιριών που παρείχαν και στον εργασιακό τομέα, αλλά ακόμη και στον τομέα των κάθε είδους απολαύσεων. Αποτέλεσμα των λιποταξιών ήταν η αδυναμία των καπετάνιων να εκτελέσουν το ταξίδι τους, αφού δε συμπλήρωναν τον απαραίτητο αριθμό ναυτών, εφόσον κάποιοι εγκατέλειπαν το πλοίο για καλύτερους όρους ζωής, μισθού ή συνθηκών δουλειάς¹⁶. Άλλοτε οι ναύτες λιποτακτούσαν δελεαζόμενοι από τις τουρκικές αρχές, που ήθελαν να τους επιστρατεύσουν στο οθωμανικό ναυτικό, λόγω της ναυτικής τους πείρας. Σε περίπτωση, λοιπόν, που αναφερόταν περίπτωση λιποταξίας, οι προξενικές αρχές της Άρτας όφειλαν να επιληφθούν του θέματος, να εντοπίσουν τους λιποτάκτες και να φροντίσουν για τον επαναπατρισμό τους. Το μόνο σημαντικό πρόβλημα στη διαδικασία αυτή ήταν το οικονομικό, καθώς η συντήρηση και η μεταφορά του κάθε λιποτάκτη απαιτούσε κάποια έξοδα, που, όπως ήταν φυσικό, επιβάρυναν τον ισχνό προϋπολογισμό των προξενικών αρχών. Η Γαληνότατη Δημοκρατία, τέλος, για να εξαλείψει τα φαινόμενα απειθαρχίας και λιποταξίας των πληρωμάτων, εξέδωσε στα 1786 τον Ναυτικό Κώδικα (Codice di Marina), που η παραβίαση των κανόνων του θα επέφερε και την ανάλογη τιμωρία¹⁷. Έτσι οι βενετικές αρχές υπολόγιζαν ότι αφενός θα εξέλιπε το φαινόμενο της λιποταξίας και αφετέρου θα ικανοποιούνταν οι καπετάνιοι, που ζητούσαν επίμονα τη λήψη αυστηρότερων μέτρων για την πάταξη του φαινομένου. Η εισαγωγή του Κώδικα αυτού θεωρήθηκε αναγκαία, επειδή οι αυθαιρεσίες των πληρωμάτων έφθασαν σε τέτοιο σημείο, ώστε η εγκατάλειψη του πλοίου, ακόμη και την ώρα της αναχώρησης, να θεωρείται πιθανή¹⁸.

Οι Γάλλοι, οι οποίοι είχαν ιδρύσει και αυτοί προξενείο στην Άρτα στα 1702¹⁹, κατηγορήθηκαν πολλές φορές από τις βενετικές αρχές ότι υποκινούσαν λιποταξίες, δημιουργώντας προβλήματα στους Βενετούς της περιοχής. Στα 1706 ο γενικός προβλεπτής της θάλασσας Francesco Grimani ανέφερε σε επιστολή του στο δόγη: «Οι διαφυγές στρατιωτών προς την απέναντι στεριά δεν είναι σπάνιες. Οφείλονται προφανώς στον ευμετάβλητο χαρακτήρα των ανδρών, που νομίζουν ότι, όταν μεταβούν και καταταχθούν στην υπηρεσία άλλων κρατών, θα

---

¹⁶ A.S.V., ό.π., 5 Ιανουαρίου 1777.

¹⁷ A.S.V., Cinque Savi alla Mercanzia, Prima Serie (Consoli), Diversorum, b. 632, χ.α., 30 Νοεμβρίου 1793.

¹⁸ Βλ. F. Lane, *Venice – A Maritime Republic*, Baltimore and London 1973, σ. 420. Μ. Αθανασιάδου, *Εμπορικές σχέσεις Θεσσαλονίκης – Βενετίας κατά τον 18^ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 303-305.

¹⁹ Για το γαλλικό προξενείο της Άρτας βλ. Γ. Σιωρόκας, *Το Γαλλικό Προξενείο της Άρτας (1702-1729)*, Ιωάννινα 1981.

βελτιώσουν τις συνθήκες της ζωής τους. Είναι και η μικρή απόσταση που μας χωρίζει και η ευκαιρία που τόσα πλοία πηγαινοέρχονται. Εξάλλου η πρόθυμη φιλοξενία, που βρίσκουν αυτοί που λιποτακτούν, από το Γάλλο πρόξενο της Άρτας βοηθά σε τέτοιου είδους κινήσεις, αν και δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί ότι ο πρόξενος της Γαλλίας κινείται παρασηνιακά εναντίον μας, είναι γεγονός ότι τους δέχεται... Δημοσίευσα μια αυστηρή προκήρυξη και προειδοποιώ τους караβοκύρηδες να ειδοποιούν αμέσως τις αρχές αν τυχόν εμφανίζεται στρατιώτης που ζητά να επιβιβασθεί, γιατί διαφορετικά θα εφαρμοσθούν βαρύτατες κυρώσεις.....»²⁰. Την ίδια χρονιά ο έκτακτος προβλεπτής της Λευκάδας έγραψε στο Γάλλο πρόξενο της Άρτας G. Dubroca και παραπονέθηκε για το άσυλο που έβρισκαν στην Άρτα οι λιποτάκτες από τις τάξεις της πολιτοφυλακής των γειτονικών βενετικών κτήσεων. Ο Γάλλος πρόξενος με τη σειρά του, απάντησε στον Βενετό προβλεπτή ότι λόγοι πατριωτικοί και χριστιανικοί τού υπαγόρευαν τη στάση αυτή, καθώς θεωρούσε καθήκον του να βοηθά χριστιανούς, για να μην αναγκάζονται να αλλαξοπιστήσουν. Ακόμη οι Βενετοί προβλεπτές, για να αποτρέψουν τις λιποταξίες, δωροδόκησαν στα 1709 τον Resul ağa της Σαγιάδας, ώστε να φέρεται με άσχημο τρόπο στους λιποτάκτες που έφταναν στην περιοχή του. Σε περιόδους μάλιστα που οι σχέσεις Γάλλων και Βενετών οξύνονταν, οι τελευταίοι δε δίσταζαν να ερευνούν στην Πρέβεζα τα γαλλικά καράβια και να απαιτούν από τους καπετάνιους την παράδοση των λιποτακτών, όταν διαπίστωναν την παρουσία τους²¹.

Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η πολιτική των Γάλλων απέναντι στους λιποτάκτες του βενετικού στρατού επηρεαζόταν από την αντίληψη ότι ο «χριστιανικότατος» βασιλιάς της Γαλλίας έδειχνε πάντα το ενδιαφέρον του να σώσει τους χριστιανούς από τον κίνδυνο της εξωμοσίας. Ο λόγος αυτός, που ωραιοποιούσε την όλη επιχείρηση, τονίζόταν φυσικά σαν αποκλειστικός σκοπός. Από την ίδρυση μάλιστα του γαλλικού προξενείου στην Άρτα, οι διαταγές του βασιλιά της Γαλλίας ήταν να παρέχεται κάθε βοήθεια στους λιποτάκτες, αρκεί να ήταν Γάλλοι, Φλαμανδοί ή Ισπανοί. Για τους άλλους Ευρωπαίους δε γίνεται λόγος, παρόλο που οι πρώτοι Γάλλοι πρόξενοι, με δική τους πρωτοβουλία, τους βοηθούσαν και αυτούς. Στο διάστημα μάλιστα της λειτουργίας του γαλλικού προξενείου οι πρόξενοι στην Άρτα επαναπάτρισαν έναν ικανό αριθμό στρατιωτικών συμπατριωτών τους, οι οποίοι λιποτάκτησαν

---

²⁰ A.S.V., P.T.M., f. 952, No 33, Κέρκυρα 22 Αυγούστου 1706, No 44, Κέρκυρα 20 Ιανουαρίου 1707. Βλ. επίσης Κ. Μέρτζιος, «Η Άρτα εις τα Αρχαία της Βενετίας 1696 – 1787», *Σκουφάς* 1-2 (1955-62): τ. 1, σ. 244.

²¹ Γ. Σιορόκας, *Προξενείο*, σ. 407, 412-413.

από τους Βενετούς. Πολύ περισσότεροι όμως χριστιανοί διαφόρων εθνικοτήτων έφταναν στο προξενείο της Άρτας γυμνοί και πεινασμένοι, ταλαιπωρημένοι και άρρωστοι, για να ζητήσουν καταφύγιο και προστασία από τον εκπρόσωπο του «χριστιανικότατου» Γάλλου βασιλέα. Ωστόσο, η παροχή βοήθειας προς τους λιποτάκτες, Γάλλους ή άλλους Ευρωπαίους, δεν είχε σχέση μόνο με την ύπαρξη ή όχι Γάλλου προξένου στην Άρτα. Η λειτουργία του όλου μηχανισμού για την επισήμανση, την περισυλλογή, την περίθαλψη και τον επαναπατρισμό των λιποτακτών εξαρτιόταν βασικά και άμεσα από την πολιτική της γαλλικής αυλής στο θέμα αυτό, καθώς ο μηχανισμός αδρανούσε για μεγάλα ή μικρά χρονικά διαστήματα, ανάλογα με τις ανάγκες του γαλλικού στρατού σε έμπυχο υλικό. Οι ανάγκες αυτές, όπως και τα υπερβολικά έξοδα της επιχείρησης του επαναπατρισμού, ήταν τα βασικά κριτήρια στη διαμόρφωση της γαλλικής πολιτικής στο θέμα των λιποτακτών. Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι στα 1744, όταν η Γαλλία εισέρχεται στον πόλεμο για την αυστριακή διαδοχή (1740-1748), οι ανάγκες του γαλλικού ναυτικού επέβαλλαν την επίσπευση του επαναπατρισμού των Γάλλων, οι οποίοι είχαν λιποτακτήσει από το βενετικό ναυτικό, όπου υπηρετούσαν ως αξιωματικοί ή ναύτες. Τη χρονιά αυτή, με βασιλικό διάταγμα, χορηγήθηκε αμνηστία σε όλους αυτούς και παράλληλα δόθηκε εντολή στους Γάλλους προξένους να φροντίσουν για τον ταχύ επαναπατρισμό τους. Παρόμοιο διάταγμα εκδόθηκε και στα 1757, όταν οι ανάγκες από τον επταετή πόλεμο (1756-1763) επέβαλλαν την αμνήστευση των λιποτακτών από το γαλλικό ναυτικό. Στα 1762 επίσης εκδόθηκε και άλλο διάταγμα, το οποίο χορηγούσε αμνηστία στους Γάλλους λιποτάκτες ναυτικούς· αυτοί τώρα καλούνταν να συμπληρώσουν τα κενά που δημιούργησε ο πόλεμος. Η ισχύς των παραπάνω διαταγμάτων φαίνεται πως διαρκούσε όσο και οι ανάγκες που είχαν επιβάλει την έκδοσή τους²².

Η πιο συνηθισμένη τύχη των λιποτακτών ήταν να συλληφθούν από τις τουρκικές αρχές της Άρτας και να πουληθούν ως σκλάβοι, ενώ πολλοί προτιμούσαν ν' αλλαξοπιστήσουν για να έχουν κάποια καλύτερη μεταχείριση από τους Τούρκους. Όσοι μάλιστα από αυτούς δεν επέλεγαν τη λύση της εξωμοσίας μεταβάλλονταν σε αληθινή μάλιστα για τους τόπους όπου κατέφευγαν· για να μπορέσουν να ζήσουν, σκότωναν και λήστευαν κατοίκους της περιοχής. Άλλοι πάλι συλλαμβάνονταν από τους Αλβανούς και πουλιούνταν σκλάβοι ή νυμφεύονταν και εγκαθίσταντο σε διάφορους τόπους. Τέλος ένα μέρος από τους λιποτάκτες κέρδιζαν τη ζωή τους δουλεύοντας ως εργάτες γης, μέχρι να βρουν την ευκαιρία να φύγουν για τη Γαλλία ή την Ιταλία.

---

²² Βλ. Γ. Σιορόκας, *Προξενείο*, σ. 405, 407-408, 410.

Για την επισήμανση και προώθηση των λιποτακτών προς την Άρτα, όπου έδρευαν τα ξένα προξενεία, λειτουργούσε στην εξεταζόμενη περιοχή ένα δίκτυο πρακτόρων των προξενικών αρχών και κυρίως των γαλλικών. Το αποτελούσαν οι υποπρόξενοι, οι εμπορικοί πράκτορες, προστατευόμενοι των ξένων κρατών, ακόμη και Τούρκοι. Δυστυχώς δεν έχουμε πολλές πληροφορίες για πρόσωπα που συμμετείχαν στο δίκτυο αυτό. Υποθέτουμε την ύπαρξή του από έμμεσες αναφορές των προξένων κι από το γεγονός της προώθησης των λιποτακτών προς την έδρα των προξενείων. Οπωσδήποτε, άνθρωποι των προξένων, επιφορτισμένοι με την παρακολούθηση της κίνησης των λιποτακτών, πρέπει να υπήρχαν και στα κυριότερα λιμάνια της περιοχής της δικαιοδοσίας των προξενείων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πληροφορίες του Γάλλου προξένου G. Dubroca στα 1706, για συνεργασία Τούρκων αξιωματούχων. Ο αγάς της Σαγιάδας, για παράδειγμα, είχε εντολή να φροντίζει για τους Γάλλους λιποτάκτες που αποβιβάζονταν στην περιοχή του. Ο ίδιος πρόξενος είχε αναθέσει επίσης σε Τούρκους να οδηγούν τους λιποτάκτες στην Άρτα, με αμοιβή ένα σκούδο²³ για κάθε έναν. Με τον τρόπο αυτόν, ο G. Dubroca έλπιζε ότι οι συμπατριώτες του που διέφευγαν από τους Βενετούς θα οδηγούνταν με ασφάλεια στην Άρτα και θα απέφευγαν τον κίνδυνο να συλληφθούν από τους Έλληνες ή τους ανθρώπους του πασά των Ιωαννίνων, που τους ήθελε στην υπηρεσία του.

Ασφαλώς πολλοί Γάλλοι ή άλλης εθνικότητας λιποτάκτες έφταναν στην Άρτα από διάφορους δρόμους, χωρίς τη μεσολάβηση των ανθρώπων των προξενικών αρχών. Οι προξενικές αρχές παρείχαν τροφή και στέγη στους λιποτάκτες, καθώς κι ενδύματα και υποδήματα, αφού οι περισσότεροι ήταν ρακένδυτοι και ξυπόλητοι. Η διάρκεια της παραμονής τους στην Άρτα κυμαινόταν από 8 ως 40 ημέρες, ανάλογα με τις ευκαιρίες που παρουσιάζονταν για τον επαναπατρισμό τους. Ωστόσο, δεν έλειπαν οι περιπτώσεις μακρόχρονης παραμονής λιποτακτών στην Άρτα, καθώς πολλές φορές περνούσε μεγάλη χρονική περίοδος για να αγκυροβολήσει κάποιο καράβι στα επίνεια της Άρτας.

Ωστόσο, η παραμονή των λιποτακτών στην Άρτα παρουσίαζε αρκετά προβλήματα. Πολλοί έφταναν εκεί άρρωστοι, άλλοι γυρνούσαν μεθυσμένοι στους δρόμους της πόλης και δημιουργούσαν μικροεπεισόδια. Δεν ήταν ακόμη σπάνιες οι περιπτώσεις, που Γάλλοι λιποτάκτες προτιμούσαν, αφού δέχονταν πριν τις περιποιήσεις των συμπατριωτών τους προξένων, να δραπετεύουν από

---

²³ Για το σκούδο βλ. Ε. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα – Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15^{ος}-19^{ος} αι.*, Αθήνα 1996, σ. 160-161.

την Άρτα και να μην επιστρέφουν στην πατρίδα τους. Ιδιαίτερα, η παραμονή των ασθενών στην προξενική κατοικία εγκυμονούσε κινδύνους για μολύνσεις. Για το λόγο αυτόν ο Γάλλος πρόξενος L. Boulle νοίκιασε κι επιδιόρθωσε ένα μικρό οίκημα κοντά στην προξενική κατοικία, για να το χρησιμοποιεί ως κατάλυμα ή αναρρωτήριο των λιποτακτών.

Για τον επαναπατρισμό των Γάλλων λιποτακτών, το πιο συνηθισμένο μέσο ήταν τα γαλλικά καράβια που φόρτωναν στην περιοχή του προξενείου. Οι Γάλλοι καπετάνιοι, καθώς και όσοι ταξίδευαν με γαλλική σημαία ή κάτω από την προστασία της Γαλλίας, ήταν υποχρεωμένοι να δέχονται στο καράβι τους λιποτάκτες, που οι πρόξενοι θα τους υποδείκνυαν και να τους αποβιβάζουν στα γαλλικά ή τα ιταλικά λιμάνια ή και στη Μάλτα. Από τα ιταλικά λιμάνια και τη Μάλτα, με τη φροντίδα των εκεί Γάλλων προξένων, οι λιποτάκτες στέλλονταν στη Γαλλία. Δεν ήταν όμως καθόλου σπάνιες οι περιπτώσεις που αργούσε να φανεί στην Άρτα κάποιο γαλλικό καράβι, οπότε η συντήρηση των λιποτακτών προκαλούσε στον πρόξενο σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Τότε αυτοί μεταφέρονταν σε άλλα μεγαλύτερα λιμάνια, ιδιαίτερα της Θεσσαλονίκης, όπου η κίνηση των γαλλικών караβιών ήταν πιο πυκνή, ή ακόμη στην Πάτρα. Κατά τη διάρκεια των πολέμων, οπότε οι αφίξεις γαλλικών караβιών στην περιοχή του προξενείου της Άρτας γίνονταν σπανιότερες, οι πρόξενοι επιβίβαζαν τους Γάλλους λιποτάκτες σε ουδέτερα καράβια, ύστερα από έγκριση του εμπορικού επιμελητηρίου της Μασσαλίας.

Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα για την περίθαλψη και τον επαναπατρισμό των λιποτακτών ήταν το οικονομικό, καθώς ο αριθμός τους και η διάρκεια της παραμονής τους στην Άρτα απαιτούσαν έξοδα δυσανάλογα προς τα έσοδα των προξένων. Για ν' αντιμετωπίζουν τις δαπάνες αυτές, οι πρόξενοι αναγκάζονταν να δανείζονται από τους ντόπιους Έλληνες ή Εβραίους, με μεγάλο τόκο.

Η ημερήσια δαπάνη για τη συντήρηση του κάθε λιποτάκτη ανερχόταν, στα 1704, σε 10 σολδία (δηλ. μισή λίρα). Με τα χρήματα αυτά καλύπτονταν οι στοιχειώδεις ανάγκες διαμονής (νοίκι για στρώματα και κουβέρτες) και διατροφής. Επιπλέον, απαιτούνταν άλλες δύο περίπου λίρες για τον καθένα για ενδυμασία. Σ' αυτά έπρεπε να προστεθούν τα μεταφορικά κι οι αμοιβές των ανθρώπων που έφερναν τους λιποτάκτες από τα διάφορα μέρη του προξενείου στην Άρτα, τα έξοδα νοσηλείας για τους ασθενείς, τα έξοδα κηδείας για όσους πέθαιναν εκεί, ακόμη και τα έκτακτα έξοδα για την πληρωμή των ζημιών που προξενούσαν οι λιποτάκτες όταν μεθούσαν ή για την αποφυλάκισή τους από τις τουρκικές φυλακές, όταν δημιουργούσαν επεισόδια. Αργότερα το ημερήσιο

Λιποτάκτες του βενετικού στρατού

σιτηρέσιο κάθε λιποτάκτη μειώθηκε στα 6 σολδία. Αν υπολογίσουμε και την άνοδο του τιμαρίθμου, μπορούμε με βεβαιότητα να ισχυριστούμε ότι το ποσό αυτό δεν έφτανε να καλύψει ούτε τις πιο στοιχειώδεις ανάγκες. Τέλος, θα πρέπει να προστεθούν ακόμη οι δαπάνες για την εξαγορά των λιποτακτών από τους Δουλιτσινιώτες ή τους Τούρκους, καθώς και τα έκτακτα δώρα που απαιτούνταν για το σκοπό αυτόν²⁴.

Απ' όσα αναφέρθηκαν σχετικά με το ζήτημα των λιποτακτών από τις τάξεις του βενετικού στρατού, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η δραστηριότητα αυτή των προξενικών αρχών που έδρευαν στην Άρτα δεν ήταν ασήμαντη. Αν τώρα συνυπολογίσουμε και το γεγονός ότι τα προξενεία γειτόνευαν με τις βενετικές κτήσεις, δικαιούμαστε να υποθέσουμε με ασφάλεια ότι η επισήμανση, η περισυλλογή, η περίθαλψη και ο επαναπατρισμός των λιποτακτών αποτέλεσε σημαντικό λόγο για την ίδρυση και τη διατήρηση των προξενείων της Άρτας.

---

²⁴ Βλ. Γ. Σιορόκας, *Προξενείο*, σ. 412 -416.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΓΓΡΑΦΟ 1

A.S.V., Cinque Savi alla Mercanzia, Prima Serie, b. 729

φ. 1r Comissioni rilasciate a domino Francesco Pangalo elletto vice console in Arta

φ. 1v... Dodicesimo. Dovrette con tutte le vie possibili raccogliere li disertori dal pubblico servizio, non permettendo, che se ne faccia inchietta da qualunque altra nazione, e facendo con destrezza e buona maniera valere le ragioni sopra tali persone per respedirli alla pubblica carica o a qualche rapresentanza, d' onde avessero disertato con accordargli anche il perdono.

ΕΓΓΡΑΦΟ 2

Biblioteca del Museo Civico Correr, Mss Provenienze Diverse, b. 629c : Arta – Dispacci dall'... De Luna Marino 1759 - Piazzoni Bartolomeo, Arta 12 Οκτωβρίου 1760

Illustrissimo, et eccellentissimo signor signor Rappresentante Colendissimo

Un tal soldato della Compagnia Capitan Antonio Rastrovich, di nome Damiano, ritrovavassi sotto questo cielo vagando e si è persuaso di restitursi alla propria insegna coll' essere di presidio a Vonizza. L' accompagno con la presente, e lo raccomando alla benigna clemenza di V.E. per esser rimesso nella Compagnia, che sarà di Pressidio a Vonizza, così egli Damiano ha desiderato. E con proffondissimo inchino bacio divotamente all' E.V. le vesti.

Arta li 12 Ottobre 1760 s.n.

Illustrissimo et eccellentissimo signor Vincenzo Balbi proveditor straordinario (S.Maura)

Umilissimo, divotissimo, et onestissimo servitore

Marin De Luna viceconsole

ΕΓΓΡΑΦΟ 3

Biblioteca del Museo Civico Correr, Mss Provenienze Diverse, b. 629c : Arta – Dispacci dall'... De Luna Marino 1759 - Piazzoni Bartolomeo, Arta 12 Οκτωβρίου 1761

Illustrissimo et eccellentissimo signor signor rappresentante colendissimo

Λιποτάκτες του βενετικού στρατού

Vagando sotto questo pericoloso cielo con estrema miseria due soldati di nome l' uno Martin Franich e Giure Tot, et avvedendo l' attenzione la mia divota figura di ricuperare simili persone da queste parti barbare ogni qual volta, che potevansi ritrovare esecutivamente alla pubblica sovrana intenzione, comandatemi dalle eccellentissime primarie cariche da mare; mi riusco di persuadere li accennati due soldati à restituirsì al servizio dell' adorato principe, e sotto l' insegna gloriosa del protettore nostro San Marco nella compagnia del signor capitano Zorzi Arnerich, che si attrova di presente nella guardia di V.E., e non in altra compagnia o altrove; ho promesso il perdono e la pubblica fede a medesimi, e li accompagno con le presenti mie divotissime all' E.V., supplicandola anche della benigna, clementissima assistenza e protezione per essere arollati, et admessi nella su descritta compagnia del detto signore capitano Arnerich. Vado procurando di persuadere ancora qualche altro, che ritrovassi a questa terra, sebbene amalato gravemente et ogni altro, che mi si presentasse. Non restandomi altro per ora, che di venerare i benigni riscontri di V.E., alla quale con sensi del maggior rispetto, bacio divotamente le vesti.

Arta li 12 Ottobre 1761 s.n.

Illustrissimo et eccellentissimo signor Vincenzo Balbi proveditor straordinario (S.Maura)

Umilissimo, divotissimo et onestissimo Servitore

Marin De Luna viceconsole

ΕΓΓΡΑΦΟ 4

Biblioteca del Museo Civico Correr, Mss Provenienze Diverse, b. 629c : Arta – Dispacci dall'... De Luna Marino 1759 - Piazzoni Bartolomeo, Άρτα 21 Οκτωβρίου 1761

Illustrissimo et eccellentissimo signor signor patron colendissimo

Sapendo che la benignità del serenissimo principe dona il perdono a quelli disertori, che ravveduti alle insinuazioni de pubblici ministri volontariamente ricercano scortati da nostre lettere di perdono rittornar all' onore del publico serviggio. Così dono ancor a me umilissimo servitore del EV la confidenza di presentarle su la pubblica fede due soldati disertati da Schiavoni, l' uno nominato Martin Franich e l' altro Giure Tot. Li ho impegnato la mia parola con giuramento che saranno perdonati e non saranno molestati, e saranno rimessi nel loro primo grado e nella pubblica grazia, e così sono sicuro che la benignità del E.V.(Eccellenza Vostra) non mi farà mancare, per incoraggiar ancora degl' altri a credere alle nostre persuasive, et haverà sempre il merito l' EV appresso

E. Βέτσιος

---

il signor Iddio di raccogliere queste pecorelle smarrite in mezzo a luppi con giornalliero pericolo di perdere e l' anima e il corpo, e come a tanti ostinati sfortunatamente succede.

Compatirà l' EV la confidenza attribuendola a quella dovuta, e sincera devozione al pubblico servizio, et al gradimento del E.V., delli quali ambizioso con profondissimo ossequio umilmente m' inchino.

Vostra signoria illustrissima et eccellentissima

Arta 21 Ottobre 1761 s.n.

All' illustrissimo et eccellentissimo signor Vincenzo Balbi, proveditor straordinario di Santa Maura

Umilissimo, devotissimo, obligatissimo servitore

Bartolo Piazoni

Eleftherios Vetsios

**Deserters of the Venetian Army in Epirus during the 18th Century
Summary**

Following the Passarowitz treaty in 1718 Venice continued to use mercenaries for the protection of the Ionian Islands and her territories in Epirus. One of the basic centers of mercenary collections was that of Corfu. In Corfu mercenaries such as Venetians, Dalmates, Albanians and others were examined and after being chosen they signed their enlistment paper. Significant part of mercenaries who served the Venetian army came from prisoners of war, who were bribed by the Venetians to serve their forces. Nevertheless, a big part of mercenaries recruited was due to the Venetian propaganda. The strong argument that venetians brought was the promises for rich rewards. They also promised high ranking to the foreigners recruited. However, very few of those promises were realized. This was the reason for desertion of foreigners from the army and navy of Venice. They managed to find the way to pass from the Ionian Islands to the mainland looking for a better life.

Among the duties of the Venetian consuls in Arta was finding and recruiting the deserters in the Venetian forces. That was the reason for the organization of a powerful net run by a Venetian consulate in a region next to the venetians territories in Ionian.